

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
ויצא
כסלו ה'תשפ"א ב'של"ב
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

ביאור תשובת רב שרירא גאון שהובאה ע"י מהרי"ץ זיע"א בשו"ת פעולת צדיק בעניין ת"ח צעירים שאינם גדולי תורה אשר מתנשאים לחלוק על דעת הגאונים.

המשך ביאור תשובת הר"י מיגאש שהובאה קודם לכן בעניין אדם הבקי בספרי קיצורי הלכות ותשובות הגאונים בספרי דינים מבלי שלמד גמרא, והתייחסות למ"ש בספר תורת חכם וספר שושנת המלך בדעת מהרי"ץ לגבי שתי תשובות הגאונים הנ"ל, והאם מהרי"ץ מסכים לתשובות אלו לדינא.

דחיית הטענה כי אולי כוונת הר"י מיגאש שאין המדובר באדם שלא יודע לקרוא גמרא כלל, אלא שהוא טועה בהבנת פירוש הגמרא. וביאור דברי הרמב"ן בהקדמתו לספר המלחמות.

המשך בעניין פירות הדר הדומים לאתרוג כגון לימון, שקלא וטריא בדברי אחרוני זמנינו בעניין זה, והמשך חיזוק דעת הגרשז"א המוכיח מרבינו הרמב"ם שכ' אתרוג "בלבד", וחמש הוכחות לכך. שלושה פירושים לעניין אתרוג גדל על כל מים. ובדין ברכת שהחיינו על תפוזים.

התייחסות לדברי הטוען כי הלימון מורכב מאתרוג עם ליים, ולא נברא מימות בראשית.

תשובה לשואל בעניין סיום הפטרת חיי שרה לפי מנהגינו.

השלמה בעניין החסידים אשר ממעטים בלימוד נ"ך.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 571

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש להצלחת ולרפואת ידידנו היקר, הרב רון נסים בן רחמים הי"ו, ולנו"ב בת שבע בת יוסף שתחי', בעבור שהתנדבו למוסדות יד מהרי"ץ. המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח להם רפו"ש ופרנסה טובה, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם לטובה, אכ"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת ולרפואת ידידנו היקר, רב פעלים, ידיד ותיק, כש"ת הרב רון נסים בן רחמים הי"ו, ולנו"ב בת שבע בת יוסף שתחי', בעבור שהתנדבו למוסדות יד מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשי ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח להם רפו"ש ופרנסה טובה, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם לטובה, אכ"ר.

ביאור תשובת רב שרירא גאון שהובאה ע"י מהרי"ץ זיע"א בשו"ת פעולת צדיק בעניין ת"ח צעירים שאינם גדולי תורה אשר מתנשאים לחלוק על דעת הגאונים.

הבאנו בשיעור הקודם, מתוך שו"ת פעולת צדיק [חלק ב' סימן קכ"א], תשובה מיוחדת של רבי יוסף הלוי אבן מיגאש, מה יאמר אדונינו באיש שלא שנה מעולם הלכה עם רב, ואינו יודע דרך ההלכה, ולא פירושה, ולא קריאתה וכו'. דיברנו על החלק הראשון של הסימן.

ישנו חלק שני לסימן, בשם רב שרירא, זהו אביו של רבי הא"י גאון.

שאלו אותו מאיזה מקום, והוא ענה להם בזה"ל, לרב שרירא גאון זלה"ה. וששאלתם דאית בינינו תלמידים, והם שועלים קטנים דלית בהו מְשָׁא, וחולקים ואומרים על הגאונים עמודי עולם, מנין להם דבר זה ומוציאים ספריהם.

ישנם תלמידי חכמים צעירים, שהתחילו ללמוד, אין בהם ממש, הם לא אנשים גדולי תורה, אבל הם מתנשאים וחולקים על הגאונים שהם עמודי עולם. הגאונים אומרים כך וכך, והם אומרים, מנין להם דבר זה? מה פתאום? זמוציאים ספרים היינו, מראים כי כאן כתוב כך ושם כתוב אחרת, וכביכול סותרים בכך את תשובות הגאונים.

והם לא יבינו פועל ה' ומעשה ידיו, ולא השיגו אפי' דבר קטן ממה שהשיג תלמיד מתלמידיהם שלקטן שבגאונים.

כדאשכחן לחד מהגאונים, בתר דנח נפשיה אשכחן ביה, זכור ההוא גוברא לטב, כל הואי

דרבנן קדמאי דא עם דא ושית סדרי משנה דאתגניזו מיומי הלל ושמאי. וכמה [ענייני דלית לון] שיעורא, דאפי' במתיבתא דרקיעא יסדרון הלכה כמותו.

לא ידעו זאת בחייו, אבל לאחר פטירתו ראו בגנזכיו שיש לו את הספרים של כל השקלא וטריא של הרבנים הראשונים, דברים שאינם ידועים לציבור. יש לנו ששה סדרי משנה, אבל הרי היו שש מאות סדרי משנה, מימי הלל ושמאי. לנו יש רק את התמצית. א"כ מובן שלאותו גאון היו ידיעות בתחומים שאינם בהישג יד של רוב העולם, וכו'.

ואיך באים שועלים אשר לא ראו מאורות, וחושבים לומר סרה על ה' ועל נחלתו. מי שהניף בתליסר נפי כל התלמוד, ועמד על מה דהוה מימות יהושע בן נון איש מפי איש הלכה למשה מסיני, ואומרים תועה על תלמיד קטן שבקטני הגאונים, כי כולם דברי אלהים חיים, ואפי' במדרשו של משה רבן שלכל הנביאים לא ידחו אותם ממקומם וחכמתם ופלפולם. הגאונים האלה, אפי' שיהיו בבית המדרש על משה רבינו, מתחשבים בדעתם, כי הם 'מאן דאמר'. הוא הדבר אשר צוה ה' אל משה.

ואעפ"י שאומרים הכי הוא, ואין מביאים ראיה באיזה מקום הוא, אין לחוש על דבר קטן וגדול. כי תשובות הגאונים הם בדר"כ בקיצור, 'הכי חזינא', 'הכי הוא', קובעים איזה דברים, ולא כותבים אפי' מהיכן הראיה, הוכחה מסוגיא זאת או ראיה ממקום פלוני. אבל אל תתייחסו, כי הכל מבוסס על אדני פו.

וכל החולק על שום דבר מדבריהם, כחולק על ה' ועל תורתו ע"כ.

המשך ביאור תשובת הר"י מיגאש שהובאה קודם לכן, בעניין אדם הבקי בספרי קיצורי הלכות ותשובות הגאונים בספרי דינים מבלי שלמד גמרא. והתייחסות למ"ש בספר תורת חכם וספר שושנת המלך בדעת מהרי"ץ לגבי שתי תשובות הגאונים הנ"ל, והאם מהרי"ץ מסכים לתשובות אלו לדינא.

שערי יצחק – השיעור השבועי

היא מתוקה מדבש. אני הבאתי רק את התמצית, אבל תסתכל בגוף הספר, תלמד את כולה, ושם תטעם יותר, מתוק מדבש.

ובסימן תשס"ד, חזר והביא בעל תורת חכם עניין זה, אבל רק את החלק הראשון, ובקצרה. וז"ל, מי שהוא יודע בפסקי הגאונים ואינו מעיין ב(פסקי ה)גמרא, יכול להיות דיין ולהורות.

הדבר אינו ממש מדויק, כיון שהנושא הוא, מי יותר ממי? מי שמעיין בגמרא, מהר"י מיגאש אומר, כי אם זה עוסק רק בגמרא, אזי בדורנו הוא לא יוכל להוציא הלכה למעשה, ועדיף ממנו מי שלמד את פסקי הדינים. אבל בעל תורת חכם לקח זאת רק על צד אחד, שאדם אשר לא למד גמרא, אלא לומד רק את פסקי הגאונים. כך היה בדורות הראשונים, אבל בדורות האחרונים נניח שהוא למד רק שלחן ערוך, אבל הוא לא יודע את פסקי הגמרא, למרות זאת הוא יכול להיות דיין ולהורות. הדבר אכן נכון, אבל זה לא תמצית דברי מהר"י מיגאש, כיון שהוא אמר עוד דברים נוספים. כנראה סמך על מה שכבר כתב לעיל.

לגבי בעל שושנת המלך והלכות כיבוד אב ואם ותלמוד תורה אות ב' שחיבר מה"ר שלום חב"ש, הדבר מפליא, כי את החלק השני – דהיינו תשובת רב שרירא גאון – הוא לא הביא בכלל.

הוא הביא רק את החלק הראשון בזה"ל, מי שעיקר לימודו בשאלות ותשובות של הגאונים וספרי הדינים, אף על פי שאינו בקי במשנה ובתלמוד, יכול הוא להורות מאותם התשובות, אף על פי שאינו יודע טעם הדין ההוא, ולא מאיזה מקום יצא מן התלמוד. ויותר טוב הוא זה – הוא כבר הרחיב יותר מתורת חכם, הוסיף את הנימוק לכך – מאותם האנשים הקובעים עצמם להורות מעיון ההלכה, ומחזיקין עצמן בתלמוד, מבלי שיעמדו על דעת הגאונים, וחושבים שאותה הלכה אמיתית, והם תועים בפירושה או בעיונה. וראוי למנעם מזה, כי אין בזמנינו זה מי שיהיה ראוי לכך.

דיברנו בשיעור הקודם, האם כאשר מהר"י מעתיק את התשובות האלה, כוונתו לסמוך על כך להלכה ולמעשה. לגבי החלק השני שהבאנו לעיל, זה בודאי.

אבל החלק הראשון, מה שאומר הר"י מיגאש, זהו חידוש יותר גדול, כי יותר טוב לסמוך על הוראה של מי שלמד תשובות הגאונים, אפילו שהוא לא יודע בכלל גמרא, ולא למד את מקור הדין, כי הוא בודאי לכל הפחות הבין קצת, והם בכלל דנים מילתא למילתא בלי קשר. והבאנו אז, כי הברכי יוסף אכן סומך על כך.

מקצרי התשובות של מהר"י, בעל תורת חכם ובעל שושנת המלך, הם מעתיקים זאת בספריהם, והמשמעות היא אם כן שמהר"י לפי הבנתם מסכים עם זה לדינא. אולם כפי שאמרנו, הדבר אינו מוכרח. אם כי זה מסתבר מאד, כל עוד אין לכך סתירה, וכפי שאמרנו אפי' מהר"ל מפראג אינו סותר זאת.

בעל תורת חכם, שזהו מהר"י בן יעקב, בעל מקור חיים המכונה מהר"י השני. בנ"ד הוא הפך את התשובות, התחיל עם התשובה השנייה [של רב שרירא גאון], והכניס כעין נספח את התשובה הראשונה [של הר"י מיגאש].

הוא כותב [בסימן תפ"ו] בזה"ל, אותם שועלים קטנים שמחשיבים עצמם תלמידי חכמים וחולקים על הגאונים עמודי עולם, ואומרים מנין להם דבר זה, ואומרים תועה על קטן שבקטני הקטנים של גאונים, כחולק על ה' ועל תורתו. ומוטב שיורה הוראות מדברי הגאונים ויסמוך עליהם – הוא התחיל עם החלק השני, ועכשיו משלב בזה את החלק הראשון, כביכול זהו ההמשך – משורה מסברא, ויחשוב שהוא בקי בתלמוד וכבר עיין (בה) [בו] הרבה, שמא הטעהו עיונו או טעה בפירושה.

הוא – מהר"י בן יעקב – כ"כ התענג והתרגש מכך, עד שהוא כותב ומוסיף שורה מעצמו בסוף בזה"ל, ובחייך אחי, שתעיין על זו השאלה, כי

את החלק השני, הוא לא הביא בכלל. מסתבר כי בטעות נשמט לו, תוך כדי סידור הספר, ולכן הוא לא העלה כלל ועיקר את העניין שהבאנו לעיל בשם רב שרירא גאון.

שאלה מהקהל: אולי משום דלא נפקא מינה לדינא כמו החלק הראשון, לכן השמיטו.

תשובת מרן שליט"א: גם אני חשבתי כך מעיקרא, אבל לא מסתבר. כי נכון שמדובר על גאוני בבל, אבל הרי יש להקיש מזה גם לזמנינו. וגם לדעת את ערך גאוני בבל, זה חשוב. מעניין שבהקדמתו על שושנת המלך, מעיר כי התורת חכם השמיט כמה דינים וביאורים, וכאן אירע בהיפך.

ולתועלת המעיינים, נרשום כאן מקורות וציונים בעניין שדיברנו בשיעור הקודם על אודות לימוד הלכה מהרמב"ם וכדומה, ואלו הם. תשובות הרא"ש כלל ל"א סימן ט', הקדמת כסף משנה, מהרש"א סוטה דף כ"ב ע"א, שלחן גבוה בכללים אות א', דבש לפי דף ע"א ע"ב, ושלחן ערוך הגר"ז הלכות תלמוד תורה קונטרס אחרון פרק ב', ובשו"ת חן טוב סימן נ"ז שלהי אות א', ובדברי פתיחה לשו"ת יבי"א חלק ראשון. ומה שציינתי עוד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר הל' ת"ת סי' קס"ד אות ל"ג. (ועיין עוד בכללים שכתב מהרח"כ בתחילת ספרו שם טוב, בחלק הא'. ודבריו שם גם מתאימים גם למה שאמר מעכ"ת לקמן שדעת מהר"ל לשלב תלמוד ופוסקים. [איתמר].

דחיית הטענה כי אולי כוונת הר"י מיגאש שאין המדובר באדם שלא יודע לקרוא גמרא כלל, אלא שהוא טועה בהבנת פירוש הגמרא. וביאור דברי הרמב"ן בהקדמתו לספר המלחמות.

חכם אחד העיר לי על מה שדיברנו בשיעור הקודם, למה לפרש את מה שכתוב בתשובת הר"י מיגאש, לגבי אדם שאינו יודע לקרוא את הגמרא, כפי שהסברנו כגון שאינו יודע לפסק את דברי הגמרא, כפשוטו שהוא לא התחיל ללמוד גמרא ואינו יודע אפי' לקרוא, ר"ל שאין לו אפי' ידיעה שטחית.

אותו חכם טען לי על כך, אפשר לפרש כגון שמצינו ברבינו משה השבוי, שכאשר הגיע לספרד מקומו של הר"י מיגאש – הוא מדגיש זאת, 'מקומו של הר"י מיגאש', ולכן הכירו זאת בסביבה שם – נכנס לבית מדרש ושמע את הרב מפרש את המשנה על כל הזאה טבילה, שצריך לטבול במקוה לפני כל הזאה.

***

כתוב שרבא היה פותח את שיעורו, במילתא דבדיחותא.

הבאנו בשיעור הקודם, על אותו אחד שלמד בתחילת מסכת ביצה, 'ברוך שמו אומרים תיאכל, וברוך הוא אומרים לא תיאכל...' ראיתי אח"כ את המעשה הזה בסגנון אחר, כי אותו אדם שהיה עם הארץ אשר איננו יודע אפי' לפתוח את הר"ת, כי מישהו שאל אותו על כך, שהרי תמיד אומרים 'ברוך הוא וברוך שמו', למה כאן הקדימו 'ברוך שמו' לפני 'ברוך הוא'? ענה לו, אתה יודע מה? אעיינ במהרש"א, אולי הוא יענה תשובה על כך, אולי יש תירוץ על כך במהרש"א, אולי הוא עמד על הקושיא הזאת, כי זאת שאלה טובה.

הוא פותח ומסתכל במהרש"א, בדף ב', והנה רואה כתוב שם בזה"ל, תוספות בד"ה ביצה שנולדה בי"ט כו' עי"ל דנקט לב"ש תאכל כו'. הוא מתחיל לחשוב, מה הם הר"ת הללו בד"ה? אז הוא אמר, בד"ה היינו, 'ברוך דיין האמת'... פירושו, שמהרש"א נסתלק אז לבית עולמו, אפילו לא הספיק לתרץ את הקושיא הזאת...

בכל אופן, החכם הזה רוצה להגיד, כי אולי הכוונה שאותו אדם אינו מפרש נכון את הגמרא, דהיינו טועה בהבנה.

הסיפור הזה מובא בספרים רבים, כגון ב'סדר תנאים ואמוראים' ודף פ"ו, כי מאת ה' יתברך היה הדבר. הרי מקום הגאונים היה מרכז התורה, ואחרי זמן רב שרירא גאון, ורב האיי גאון – שהיה 'אחרון הגאונים בזמן, וראשונים במעלה' – מרכז התורה הזה נפסק, ועבר

ועל זה קם ר' משה זה על רגליו ואמר לו, א"כ פשו להו טבילות. הרי כתוב שהכהן גדול טובל ביום הכיפורים חמש פעמים, ולפי דבריך שעל כל הזאה הוא טובל, יוצא עוד שמונה טבילות. כי הזאות, יש אחת ועוד שבע, אחת, אחת ואחת, אחת ושתיים וכו', סה"כ שמונה טבילות. א"כ לפי דבריך יוצא, שלוש עשרה טבילות. למה כתוב רק חמש טבילות?

אלא פירושו, לא שיסמוך על הדם שנשאר לו, ויזה מהדם שנותר, אלא בכל פעם הוא צריך להכניס את היד לדם. 'טבילה' הכוונה, להטמין את היד בתוך הדם. להטביל את אצבעו שוב בדם, לא מדובר כאן כלל על טבילה במקוה.

וכששמע ר' נתן ותלמידיו את דבריו, תמהו זה אל זה, והכירו בו כי היה אדם גדול. ושאלו ממנו הרבה שמועות וכמה הלכות שהיו מסופקים בהן, וידע אותן ופירשן להם כהוגן. ואז עמד הדיין ההוא ואמר, אני איני דיין מכאן ואילך, אלא זה האורח לבוש השק הוא יהיה רב ודיין, ואני אהיה תלמידו מהיום.

ונתמנה אז ר' משה לראש, על קהל קרטב"ה, ועשו לו כבוד גדול במלבושים נאים ובמרכב. ושמח בו מלך קרטבה מאוד, כשראה שאין היהודים במלכותו צריכים לאנשי בבל, ויצא שמו בספרד ובכל ארצות המערב, ובא לו התלמידים ללמוד ממנו מכל צד, וזה היה בימי רב שרירא.

אינני חושב שזהו הפשט, כפי שהוא אומר, כיון שלא כתוב בתשובת הר"י מיגאש, שהוא לא יודע לפרש, אלא כתוב, 'זלא פירושה ולא קריאתה'. דהיינו, אלו שני דברים. אכן לא פירושה, זאת דוגמא של מישהו שהוא מפרש לא נכון, כפי שהטוען אומר. הרי בזמנם לא היו מפרשים על הגמרא, אפילו רש"י לא היה בדורות ההם. אבל 'זלא קריאתה', משמע שלא רק שאינו יודע להסביר, אלא אפילו את המלים הוא לא יודע לקרוא, וכפי שאמרנו. או משהו דומה.

לארצות אחרות. כנראה היו צרות וכו', ולא המשיכו את הישיבות. הקב"ה סידר זאת בדרך נס, וכמובא שם בזה"ל,

קודם שפסקו הגאונים וראשי הישיבות מישראל, היתה נס מאת ה' יתברך, שיצא ממדינת קרטבא – זאת העיר קורדובה שבספרד – שלישי ממונה על ציים, ששלח מלך ישמעאל לכבוש ספינות מאדום ולשלול שלל ולבוז בז. ונסע בשליחותו עד ארץ ישראל וכבש כמה ספינות, ומהן היתה אחת שהיו בה ארבע חכמים גדולים שהיו הולכים לארץ קוסטנטיין להכנסת כלה, ואסר אותן השליש הזה. באניה שהוא שלל, היו ארבעה תלמידי חכמים גדולים מן הגאונים שבבבל. האחד מהם, ר' חושיאל אביו של ר' חננאל. והשני היה ר' משה, אביו של ר' חנוך. ואסרוהו עם אשתו, ועם ר' חנוך בנו, והוא עודנו נער וכו'. והשלישי מאותם הנשבים, היה רבי שמריה בר אלחנן. והרביעי מהם, לא נתפרסם שמו. ור' שמריה נמכר באלכסנדריא של מצרים, ומשם עלה למצרים ונעשה שם לראש. ורבי חושיאל נמכר באפריקא, ונתמנה לראש במדינת אלקירואין, ושם הוליד את ר' חננאל.

הוא שבה אותם ומכר אותם בכל מיני מקומות, יהודים פדו את השבויים. ולכל מקום שהגיעו גדולי תורה האלו, פתחו באותם המקומות מרכזים של תורה בכל אותן הארצות. רבינו חננאל הגיע לעיר קירואין, שם היה אח"כ רב נסים גאון, בארץ תוניס. ואחד לספרד, ואחד למצרים.

ור' משה ור' חנוך בנו הביאם השליש לקרטב"ה, ופדו אותו ממנו הקהל, כסבורין שהיו עמי הארץ. ור' משה הלך לבית מדרשו של ר' נתן הדיין, וישב לו לפאה אחת, ושמע אותו מפרש לתלמידיו מה שאמרו במסכת יומא [דף מ"ג ע"ב] על כל הזאה טבילה, ואמר שהיה הכהן הגדול טעון לטבול את עצמו ביום הכיפורים על כל הזאה והזאה. הוא הבין, שלפני כל הזאה של הכהן הגדול, הוא צריך לטבול במקוה.

שאלה מהקהל: גם לפני רש"י היו פירושים, כגון רבי חננאל ורב נסים גאון?

תשובת מרן שליט"א: אבל הם לא מפרשים כל פרט ופרט כמו רש"י.

***

הבאנו בעבר [מוצש"ק נצבים וילך התש"פ] דברים יסודיים שכותב הרמב"ן בהקדמתו לספר המלחמות, אשר מראה מצד אחד את עומק התלמוד, עומק הש"ס, שהרי כל עיקר התורה שבע"פ זה לימוד הגמרא. כל ההלכות למעשה, כל הפרטים, זה יוצא רק דרך התלמוד. לא מספיק כל הספרים, כגון מכילתא וספרא וספרי ותו"כ, ואף לא המשנה. לשון הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה, 'התלמוד עושה במשנה דבר שלא יעלה על הדעת'. יש 'חסורי מחסרא', ויש שזה רק כדעת רבי פלוני וכו'. זהו עולם אחר. עומק הש"ס, זהו דבר שאין לו גבול, ואין לו סוף. אין ספר בכל העולם כולו, שיש לו עומק כזה. אומרים בשם הגרעק"א, 'הרבה עברו את הים, ים התלמוד, אבל אף אחד לא סלל בו דרך'. עמוק עמוק מי ימצאנו.

והרמב"ן אומר דבר יסודי מאד. כי הרבה פעמים ישנן חילוקי דעות, וזה מביא ראיה לכאן וזה מביא ראיה לכאן, דברים הקשורים למה שדיברנו בשיעור הקודם.

הרמב"ן כותב כך, אתה המסתכל בספרי, אל תאמר בלבבך כי כל תשובותי על הרב רבי זרחיה ז"ל, כולן בעיני תשובות ניצחות, ומכריחות אותך להודות בהם על פני עקשותך. כביכול תחשוב, אני אומר טענות וראיות, ואתה הקורא עקשן, ואתה אומר, לא, אפשר לפרש אחרת, זה לא ברור, אפשר להגיד צד אחר. ותתפאר בהיותך מספק אחת מהן על לומדיה, או תטריח על דעתך להיכנס בנקב המחט, לדחות מעליך הכרח ראיתי. אין הדבר כן. כאשר הבאתי ראיה, לא התכוונתי להגיד שאי אפשר לומר צד אחר, אני יודע שאפשר להגיד אחרת.

כי יודע כל לומד תלמודנו, שאין במחלוקת מפרשיו ראיות גמורות, ולא ברוב קושיות חלוטות, שאין בחכמה הזאת מופת ברור – בטעות המדפיסים העתיקו 'מופת בדור', וכך רבים העתיקו בטעות. תימה. אבל זה 'אין מופת ברור' – כגון חשבוני התשבורת ונסיוני התכונה. אבל נשים כל מאודנו ודיינו מכל מחלוקת, בהרחיק אחת מן הדעות בסברות מכריעות, ונדחוק עליה השמועות, ונשים יתרון הכשר לבעל דינה מפשטי ההלכות והוגן הסוגיות, עם הסכמת השכל הנכון. וזאת תכלית יכלתינו וכונת כל חכם וירא אלדיים בחכמת הגמרא.

המלים הללו של הרמב"ן, כל מלה היא מרגלית. ידוע מה שתלמידי הרמב"ן אומרים, ליתר דיוק מהר"י בירב, כי על כל טיפת דין של הרמב"ן, נהגנו לישב 'שבעה נקיים'. המלים אינן נבובות, כל מלה במקומה ושיעורה.

שאלה מהקהל: 'שבעה נקיים' זה לא נאמר על הרמב"ם?

תשובת מרן שליט"א: לא. על הרמב"ן. אמנם מתאים היה לומר זאת גם על הרמב"ם, אבל לא אמרו את זה על הרמב"ם, אלא על הרמב"ן. על הרמב"ם בדר"כ אומרים, שלשונו 'לשון הזהב'.

נתחיל להסביר מה שהרמב"ן אומר בסוף דבריו, 'וזאת תכלית יכלתינו וכונת כל חכם וירא אלדיים בחכמת הגמרא', דהיינו שצריך יראת שמים. כי בלי יראת שמים, מי שרוצה יכול תמיד להגיד ההיפך, לומר סברות הפוכות. אדם שלומד ויודע תורה, אפילו שהוא מבין כי האמת היא לא כפי שהוא אומר, אבל הוא כביכול אומר צד שני, מפני המדות שלו, או מכל מיני שיקולים זרים. על אנשים כאלה, איננו מדברים. הוא אומר, כי זו התכלית של כל 'ירא אלהים' בחכמת הגמרא, להבין את הצד הנכון.

הריטב"א כותב במסכת עירובין, מה הפירוש 'אלו ואלו דברי אלהים חיים'? איך יכול להיות כאשר ישנה מחלוקת, ששני הדברים הם 'דברי

שערי יצחק – השיעור השבועי

אבל ישנו מצב, שאני לא דוחה את הדעה השנייה, אלא רק אומר שהדבר נוטה יותר כפי הדעה הזאת, וישנה אפשרות ומקום לדעה האחרת. לדוגמא, בבחינת 'סתם ויש אומרים' בשלחן ערוך, שהעיקר הוא כ'סתם', אבל יכול להיות צד אחר, ומתחשבים בכך, כגון בשעת הדוחק, לפי העניין. וכאשר סברת יש אומרים לחומרא, שראוי להחמיר. זהו הצד השני שאומר הרמב"ן, והדבר מדויק גם בלשונו, 'נשים יתרון הכשר', אין הכוונה שאני דוחה את הדעה השנייה, אלא רק יתרון הכשר, מה יותר טוב ומה עדיף יותר. זהו עניין של עדיפות.

מפשטי ההלכות והוגן הסוגיות, עם הסכמת השכל'. מכאן ואילך, אלו פחות או יותר דברים שהוא כבר אמר מקודם, רק כעת הוא אומר זאת במלים אחרות, וכנראה שישנה כאן עוד עמקות. צריכים להתעמק בכך, למה הוא משנה את הסגנון, ואת הסדר, במצב השני.

אולם אומר רק דבר אחד, בפירוש דבריו 'פשטי ההלכות'. לכאורה, וכי הולכים לפי הפשט? בשטחיות? ומה עם העמקות?

לא. חס ושלום. בודאי שאם האדם אינו מתעמק, מי שמבין רק 'מלמעלה' לפי המלים, כמו שט על פני המים, אזי הוא אינו מבין כראוי. אולם הנקודה היא, כי אחרי העמקות, צריכים לראות אח"כ את הפשט. דהיינו, לאחר שהאדם לומר משניות או גמרא בעומק ומבין ומסביר ומגיע למסקנות, הוא צריך לראות האם זה מתאים למלים. כי יכול להיות, שבסופו של דבר ההבנה שלו בכלל איננה מתאימה למלים, אח"כ חז"ל לא התכוונו למה שאתה אומר. כי אם ההבנה היתה כמוך, היה צריך להיות כתוב מלים אחרות. זה לא שמתחילים עם הפשט, וגומרים עם הפשט.

הכוונה היא, כפי שראיתי מגדירים זאת, יש 'אונס' ויש 'מפתה'. דהיינו, לפעמים ישנו מישוה שיש לו איזה רעיון או איזה פירוש, למדנות וכדו', והוא מנסה להכניס זאת בכוח למלים, דוחף את זה בתוך המלים. זהו 'אונס', כי הדבר

אלהים חיים? פירשו רבני צרפת עפ"י המדרש, שהקב"ה הראה למשה רבינו, מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור וכו'. דהיינו, יש ארבעים ותשע פנים לומר זכאי או חייב, טמא או טהור, אסור או מותר. א"ל משה רבינו, א"כ כיצד יעשו להלכה ולמעשה? א"ל, רבו המטמאים – טמא, רבו המטהרים – טהר. הולכים לפי הרוב. וישנם עוד כללים, איך לפסוק הלכה. רואים מכאן, כי בכל דבר ישנם שני צדדים. יש מקום לכאן ולכאן.

השל"ה כותב בזה דברים עמוקים, על פי חכמת האמת, למה הדבר כך בתורה. אבל בדרגות שאנחנו מבינים, זה פחות או יותר כפי מה שהרמב"ן אומר, 'כי יודע כל לומד תלמודנו, שאין במחלוקת מפרשיו ראיות גמורות, ולא ברוב קושיות חלוטות. בודאי שאפשר להגיד צד אחר, ולכן אין 'קושיות חלוטות'.

אבל לכאורה, הרמב"ן כביכול מכפיל כאן את הדברים, חוזר על עצמו. בהתחלה הוא אומר מה כן עושים, 'אבל נשים כל מאדנו ודיינו מכל מחלוקת בהרחיק אחת מן הדעות בסברות מכריעות, ונדחוק עליה השמועות', וכותב שוב בסגנון נוסף, 'ונשים יתרון הכשר לבעל דינה מפשטי ההלכות והוגן הסוגיות', נראה שהוא אומר במלים אחרות את אותם הדברים, לחנם כביכול.

ברם חושבני, כי הרמב"ן מדבר על שני אפשרויות. ישנן חילוקי דעות, וישנו מצב שאומרים – מי שלומד, לא חייב שהחכם השני יגיד אותו הדבר, אבל מה שנראה לחכם הזה לפי ההסכמה של השכל שלו, כפי שאמרנו כי כל חכם אינו מחוייב לדעות האחרות, מה שהוא עושה לפי תכלית הבנתו, לאחר שהתאמץ והשתדל להבין נראה לו 'סברות מכריעות', אז הוא לא מתחשב בדעה השנייה. מסקנתו, זה לא צודק, הצד השני לא נכון. ונדחוק עליה השמועות'. דהיינו, אני דוחה את הדעה השנייה, כי לפיה. הדבר הוא דחוק.

אינו נראה כך. אבל יש 'מפתה', דהיינו שהוא מסביר כ"כ יפה וכו', ואז המלים ממש זורחות, וזה מתאים בדיוק למלים. עומד מאחורי המלים הרבה עומק, וצריך להתאים את הפשט עם העומק של העניין.

המשך בעניין פירות הדר הדומים לאתרוג כגון לימון, שקלא וטריא בדברי אחרוני זמנינו בעניין זה, והמשך חיזוק דעת הגרשז"א המוכיח מרבינו הרמב"ם ש' אתרוג "בלבד", וחמש הוכחות לכך. שלושה פירושים לעניין אתרוג גדל על כל מים. ובדין ברכת שהחיינו על תפוזים.

דיברנו בשיעור הקודם בעניין שמיטה ותרומות ומעשרות, האם זה נוהג בפירות הדומים קצת לאתרוג. כי מדינא דגמרא, מוזכר שרק באתרוג ישנו דין מיוחד, כי הוא שונה משאר פירות האילן, למרות שהוא עץ ודאי ונוהג בו ערלה, אבל לגבי מעשרות ושביעית, לוקחים זאת לחומרא, ללכת לא רק רק לפי החנטה – כפי שהולכים באילנות, אלא ללכת גם לפי הלקיטה. ואם תהיה הלקיטה בשנת השמיטה, יהיה לו קדושת שביעית.

השאלה שדנו בה גדולים רבים, עד זמנינו, האם גם הלימון ותפוזי, הם אותו הדבר?

רבינו שלמה סיריליאו בפירושו העמוק על הירושלמי, הוא הראשון שדיבר על כך, והיה נראה לו ברור שבלים הולכים אחרי לקיטה. דהיינו, הלימון הוא כמו האתרוג. אותו הדין כמו באתרוג.

הרבה גדולים היו מסופקים בדבר הזה, והחזון איש כותב למסקנא כי יש להסתפק בהם, אולי זה מין אתרוג, ולכן צריך לעשות שתי מעשרות, וק"ו לגבי דיני שמיטה.

אבל כפי שאמרנו, מו"ר הגרשז"א הביא במעדני ארץ ובמנחת שלמה ראייה נפלאה מהרמב"ם, שזה רק באתרוג. כי הרמב"ם כתב, ז"כ אתרוג בלבד משאר פירות האילן הרי הוא כירק והולכים אחר לקיטתו. א"כ רק אתרוג.

הוא מתחיל וכותב גם בקובץ קול התורה וקובץ מ"ט, עמ' ל"ד כך, מצד הסברא היה נראה דאף שעצי התפוזי והלימון והאשכוליות אינם מסתפקים במי גשמים לחוד, אלא צריכים גם להשקאה כמו אתרוג שגדל על כל מים.

אם היינו דנים בעצמינו מצד הסברא, כבר היינו אומרים כי אין מה להשוות לאתרוג, מכיון שהאתרוג גדל על כל מים, כלומר שהוא שותה גם ממים שאובים ולא מסתפק ממי גשמים, משא"כ הלימון וכל הדומים לו.

דרך אגב, לגבי מה ששאלו בסוף השיעור הקודם, הוספתי בשיעור הנדפס כי כנראה מסתבר שהלימונים הללו שדיברתם עליהם יש להם איזו יניקה ממים אחרים. אמנם לא משקים אותם, אבל כנראה השרשים מגיעים לאיזה מקור מים, זה יכול להיות אפי' לאיזה ביוב וכדו', ומשם הם שותים. כי בכל הספרים מפורש כך, שהתפוזים והלימונים והאשכוליות חייבים השקאה כמו אתרוג. ממש אותו הדבר.

הערה מהקהל: אכן נתברר שכנראה יש שם צינור שהוא מטפטף מים, וממנו יונק הלימון.

תשובת מרן שליט"א: יישר כוחך.

בכל זאת, אומר הגרשז"א, כי ישנו חילוק. וז"ל, מ"מ כיון שאינם גדלים במשך כל השנה כמו אתרוג שמתקיים באילן שנים ושלוש שנים, והולך וגדל כל הזמן, וגם אין מלבליים בכל עת אלא יש להם זמן קבוע בתחילת הקיץ אחר שכבר שתו מי הגשמים, לכן אין דינם באתרוג, ויש לילך בהם אחר שנת החנטה כשאר פירות האילן, וכן ראיתי בקונטרס אחרון לשבת הארץ [סימן י"ח].

אך עתה בהגלות לנו אור יקרות פירושו של הר"ש סיריליאו לירושלמי, ראיתי כי בפירושו למסכת שביעית [פ"ט הל"ד] כתב להדיא דבלימון אזלינן בתר לקיטה. והיינו משום דפסק הרמב"ם [פ"ד משמו"י הלכה י"ב] דבאתרוג אזלינן בתר לקיטה לחומרא, וס"ל דהלימון דינו כאתרוג. וממילא מסתבר דגם בתפוזי

שערי יצחק – השיעור השבועי

מכיון שמצאו כי במציאות ישנם הבדלים ביניהם, לכן מסתבר להם כי מה שחז"ל אמרו לגבי אתרוג זה בצירוף הדברים הללו. אם היינו דנים רק לפי מה שכתוב בגמרא, 'גדל על כל מים', אזי לכאורה היה הדבר גם לגבי דברים אחרים. אבל כיון שראו כי ישנם הבדלים אחרים, שהם שונים מן האתרוג, לכן אמרו כי מסתבר שהאתרוג הוא מיוחד, וממילא יש לו את החומרא הזאת. אבל לגביהם, מסתבר שיש להם את כל דיני האילן.

הרה"ג בנימין זילבר בספרו ברית עולם [שביעית, דף ק"ב] כותב בזה"ל, רציתי להעיר מה שראיתי דרך אגב שם ב"מעדני מלך" לענין לימון אם דינו כאתרוג, וכותב כיון דהפרי זה כבר היה ידוע בזמן הרמב"ם ואף על פי כן בפ"א מהל' מעשר שני כתב דבפירות האילן אין הולכין אחר הלקיטה רק באתרוג לבד דר"ל למעט לימון.

ראיתי ונפלאתי על דקדוק כזה, מאחר שלא נזכר לימון בכל הש"ס ובכל ספרי היד החזקה, היאך יתכן לכתוב דברי נביאות שהרמב"ם התכוון לזה. ולדינא כבר נפסק במקומו שיש להחמיר כהרש"ס, דהולכין בלימון אחר הלקיטה אף שבשאר עצי הדר אין אנו מחמירין.

גם הגר"ח קניבסקי ב'ציון הלכה' [מעשר שני] דוחה את הדיוק הזה, ולשון בלבד שכתב רבינו, אינו מכריע. דיש לומר דאתרוג וכל מינו קאמר, ולפי שבגמ' לא הוזכר אלא אתרוג, כתב אתרוג בלבד. וראיה ממ"ש רבינו בפ"ה מדעות ה"ט, ולא ישלשל טליתו אלא בשבת בלבד. ובודאי גם יו"ט דינו כשבת, ועל כרחנו משום דיו"ט דומה לשבת אינו מתמעט מלשון בלבד.

ועיין תוס' בבכורות [דף ל' ע"ב, ד"ה וחכמים] שכ', דמש"כ שם אלא על אותו דבר בלבד, לאו דוקא אלא לאותו וכיוצא בו, ולא אתי אלא לאפוקי בכל התורה כולה ע"ש.

ואשכוליות צריכים להחמיר לילך בתר לקיטה – כי בזמנו של הר"ש סיריליאן עדיין לא היה נפוץ הגידול שלהם – ויצטרפו לנהוג בהם קדושה גם בשביעית וגם בשמינית כמו אתרוג, כמבואר בכס"מ פ"ב הי"ב.

אך מ"מ נראה לענ"ד דכיון שהרמב"ם רדייק טובא בלשונו הטהור, שינה מלשון הגמ', וכתב בחיבורו [בפ"א ממע"ש ה"ה] דבפירות האילן אזלינן בתר לקיטה רק באתרוג בלבד. הרמב"ם כבר ידע בזמנו על הלימון, מכך שהוא כותב 'האתרוג בלבד', הא גופא רצה הרמב"ם להגיד, שזה רק אתרוג.

לגבי הסברות שהוא אמר מקודם, ראיתי כי בספר ווי העמודים [חלק י"ג עמ' מ"ו] הביא בשם הגר"מ טוקצנינסקי, שכותב זאת גם כן, והוא מוסיף עוד בזה"ל, לאחר הבדיקה ביניהם לבין האתרוג, מצא כי אע"פ שגם הם צריכים להשקאה כמו האתרוג, בכל זאת נמצא שיש ג' חילוקים ביניהם. א' האתרוג ממשיך לגדול וכו' בכל משך ימי גידולו על האילן. משא"כ פירות הדר, שמיד שנגמרו כדי שיעורם, שוב אינם גדלים. זה לא כמו אתרוג, שהוא גודל וגודל וגודל. הכי הרבה כנראה הם נופלים.

ב' באתרוג האילן חונט פירות כמעט בכל השנה, וגם בעת שיש לו כבר פירות גדולים, וגם לאחר קצירת הפירות, משא"כ פירות הדר. לאתרוג תמיד ישנה חניטה, יש לו פריחה, אבל אצלם זה רק עונה אחת.

ג' האתרוג בקליפתו ופריו, איננו מתעפש ומתקב כשאר הפירות, וכשמתייבש הוא מצטמק ומתקשה. הפירות האחרים, אם לא שומרים אותם בהקפאה אלא באופן רגיל, אזי הם נרקבים. גם הלימון נהיה שחור, ואינו ראוי לאכילה. אבל האתרוג, מתייבש ומצטמק ומתקשה.

אלו הסברות שהם אמרו, בכדי לחלק ביניהם. אם כי לכאורה אלו סברות סתם, אין להן מקור בגמרא. בגמ' כתוב רק 'גדל על כל מים'. אבל

יש לו שתי טענות. ראשית, הוא מביא דוגמא מהרמב"ם בהל' דעות, הכותב 'לא ישלשל טליתו אלא בשבת בלבד', וזה בודאי כולל גם יום טוב, א"כ רואים שהמלה 'בלבד' אינה מחייבת שרק זה ממש בלבד, ויכול להיות כל מה שדומה לכך. אותו הדבר בנ"ד, 'האתרוג בלבד' וכל מה שדומה.

דבר שני, הוא מביא מהתוספות בבכורות, לגבי הכתוב בגמ' על עם הארץ שקיבל דברי חבירות ואח"כ נחשד על אותו הדבר, הוא לא חשוד רק על אותו הדבר 'בלבד', והתוס' אומרים כי 'בלבד' זה לאו דוקא. לא בכל דיני התורה כולה, רק שישנם עוד כמה דברים שזה כמוהו.

אלו שתי הראיות שהגרח"ק אומר, לדחות מכוחן את הדיוק של הגרשז"א.

על הדיוק הראשון כבר ענינו בשיעור הקודם, הסברנו כי הסיבה שכתוב שם 'שבת בלבד', מפני שמצאנו בהרבה מקומות שחז"ל אומרים שיום טוב נקרא שבת, אז כשהרמב"ם אומר שבת זה כולל גם יו"ט. הרמב"ם בעצמו אומר בכמה וכמה מקומות, ש'שבתות י"י זה כולל יו"ט, כגון בפיהמ"ש בחגיגה, ובהלכות שבת [פרק כ"ט] לגבי קידוש, ובספר המצוות [עשה קנ"ט]. זאת התשובה לגבי הטענה הראשונה.

אפשר עוד להאריך בכך, אבל זהו התמצית של העניין. אם כתוב ברמב"ם 'שבת', זה כולל גם יום טוב. אבל היכן מצינו, שהאתרוג כולל גם לימון? זאת לא מצאנו. ששבת נקרא יום טוב, זאת מצאנו, לכן הרמב"ם כתב כך.

שאלה מהקהל: אולי מה שכתב הרמב"ם שיום טוב נקרא שבת, כגון לגבי קידוש שכולם שבתות ה' הן, הוא רק כדי לפרש לשון התורה. אבל הוא עצמו כנראה על הרוב כותב תמיד שבת ויום טוב, או אולי שבתות וימים טובים. כל שכן שלא יכתוב שבת בלבד לשון מיעוט, ויסמוך על שיום טוב נקרא שבת.

תשובת מרן שליט"א: לא מסתבר לחלק. הרי לפי העניין שם הקורא מבין מעצמו שיום טוב אותו דבר, אם לא קל וחומר. וכבר כתב מהרי"ץ בעץ חיים [חלק שני דף ב' ע"ב] שכבר נהגו כל ישראל לעשות להם בגדים חשובים ליום טוב, יותר משל בגדי שבת, כדמוכח מהירושלמי שהביאו הגמ"י בהלכות יום טוב. ומה שהוסיף הרמב"ם בלבד, אתא לאפוקי איזו שמחה ומאורע שאירעו בימי חול, שלא נחשוב שדינה כמו שבת וי"ט.

כעת צריכים לענות, על הראיה השנייה.

בגמ' מסכת בכורות [דף ל' ע"ב] כתוב כך, עם הארץ שקיבל עליו דברי חבירות ונחשד לדבר אחד נחשד לכל התורה כולה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים אינו נחשד אלא לאותו דבר בלבד. אומרים על כך התוספות [בד"ה וחכמים אומרים], לר' אילעאי דלעיל, דחשוד על הטהרות חשוד על השביעית אלא היכא שראינוהו נוהג בצניעא, הא דקאמר הכא אינו נאסר אלא לאותו דבר לאו דוקא, אלא לאותו דבר וכיוצא בו, ולא אתא אלא לאפוקי בכל התורה כולה. יוצא שהתוס' אומרים, כי 'בלבד' זה לאו דוקא.

ברצוני לומר כמה הערות על כך.

ראשית, כאשר הרמב"ם מביא את ההלכה הזאת, הוא לא כותב את המלה 'בלבד'. הרמב"ם אשר מצוי בלשונו 'בלבד' במקומות רבים, ואפילו כשאין בגמרא מוסיף זאת מעצמו, דוקא כאן הוא לא כותב זאת. אם כן כנראה הוא לא גרס זאת. וגם נראה, שהתוס' בעצמם לא גרסו זאת. אם כי זה מובא בהתחלה, אבל אולי המדפיס הוא שהוסיף זאת. התוספות בעצמם בהמשך, כאשר הם מביאים את הגמרא, 'הא דקאמר הכא אינו נאסר אלא לאותו דבר', הם לא כתבו את המלה 'בלבד'. והרי כאן זהו 'העוקף' של העניין, כי אתה משנה קצת את הפשט. הא דקאמר הכא אינו נאסר אלא לאותו דבר – לאו דוקא, אבל תכתוב 'בלבד', כי זאת היא

שערי יצחק – השיעור השבועי

שביעית ומעשר וטהרות. כביכול מדובר פה, מה שכתוב בגמרא אותו דבר, גם הדברים האחרים שבתבואה, הכלילו והוסיפו עוד דברים. לפי ההבנה הזאת, אין הכי נמי, אפשר להגיד כך. אבל הפרי תואר, לא הבין כך. הם בעצמם הביאו אותו בהמשך, ב'ילקוט ביאורים' [בדף קל"ב, בזה"ל, הפרי תואר סי' קי"ט סק"ו] ביאר שכוונתם שהוא חשוד לכל מה שקיבל עליו. אך לכאורה יש לומר שאינו חשוד אלא לדברים הדומים למה שנחשד עליו, כעין מה שכתב השיטה מקובצת [שם בעמוד א'] ששביעית מעשרות וטהרות, עניין אחד הוא.

יוצא, כי גם בכוונת התוספות, אפשר לדון ולפלפל. בקיצור, אפשר לדחות את כל הטענות. והדיוק מלשון הרמב"ם אשר כתב 'בלבד', זהו דיוק חזק מאד.

ישנם כאלה הטוענים, כיצד מדייקים מהרמב"ם איזו הלכה? הרי ידוע הכלל שהרמב"ם מעתיק, את מה שכתוב בגמרא. ומה שלא כתוב בגמ', הרמב"ם לא צריך לכתוב. אם כן אין מקום לדייק מהרמב"ם, אם בגמרא אין לכך מקור.

ברם, זאת טעות. בודאי שיש ברמב"ם הרבה חידושים, דברים רבים שאינם כתובים בגמרא. אפילו שישנם כאלה הטוענים, ונכון הדבר שדין שאינו כתוב בגמרא, הרמב"ם לא חייב לכתוב אותו. אבל בודאי שיש ברמב"ם הרבה דיוקים, אשר מהגמרא אי אפשר לדייק אותם, ורק ברמב"ם אפשר לדייק וללמוד אותם. רק שאצל הרמב"ם, הדבר היה פשוט, הוא לא כתב זאת בתורת חידוש. לנו זהו חידוש, אנחנו מסתפקים ועל כן מדייקים מהרמב"ם, אבל אין טענה לומר כיצד אתה מוציא מהרמב"ם דבר שאינו כתוב בגמרא.

בנ"ד כתב הרמב"ם 'האתרוג בלבד', בשביל מה הרמב"ם הוסיף וכתב את המלה 'בלבד', הרי בגמרא זה לא כתוב, אלא בודאי שהרמב"ם הכניס כאן את ההבנה שלו בהלכה. בודאי שהרמב"ם כתב הרבה דברים, אשר הם חידושים. הוא הבליע אותם בתוך דבריו, כי

הנקודה. נראה שגם התוס' לא גרסו זאת. אבל לא ניכנס לכך, לא נתבסס על כך, האם גרסו או לא גרסו. כי בעצם, צריך לראות מה היא ההבנה בעניין.

בעל פרי תואר [הלכות מאכלי גויים, סי' קי"ט] כותב, שהרמב"ם חולק על דברי התוספות בזה. אם כן, נפלה כל ההוכחה. וז"ל, התוס' כתבו וז"ל, הא דקאמר הכא אינו אסור אלא לאותו דבר לאו דוקא וכו', ולא אתא אלא לאפוקי דכל התורה כולה עכ"ל. משמע דגם לסברת חכמים, כל אותם דברים שקיבל עליהו דברי חברות, הגם דנחשד על הקל – חשוד על החמור, ישנן עוד דברים שהוא חשוד. באופן קיימי הרר"י והרא"ש והתוס' בשיטה אחת. ורמב"ם בשיטה אחת, וגם ראב"ד ממה דלא השיגו לרמב"ם ש"מ סביר כוותיה.

הרמב"ם חולק על זה. הוא מביא זאת לפני כן, כי הרמב"ם כותב בפרק עשירי מהל' טומאת משכב ומושב הלכה ט', עם הארץ שקיבל עליו דברי חברות ונחשד לדבר אחד אינו חשוד אלא לאותו דבר וכו'. א"כ רואים ההיפך, כי הרמב"ם מביין שזה בדוקא.

ישנם מקומות רבים, שחז"ל מדברים בסגנון הזה. 'אלא לאותו דבר בלבד'. לכאורה זו כפילות לשון, 'אלא' – 'בלבד'. צריכים לומר, שאם לא היו אומרים את המלה 'בלבד', אלא רק 'אלא לאותו דבר', היינו אומרים כי יכול להיות עוד משהו, דבר הדומה לו קצת, כי זה לאו דוקא. אבל כשהוא מוסיף ואומר 'בלבד', אזי מצמצמים את זה. דומה לפירוש הטורי זהב בהלכות שופר לעניין כפל הלשון כל העולם כולו, וכן מהרי"ץ בעץ חיים בעניין תפילת ליל ראש השנה.

בתלמוד בבלי המבואר 'מתיבתא', הם הסבירו זאת. ודבריהם מתאימים למ"ש הגר"ח"ק בדרך אמונה ב'ציון הלכה'.

הם כותבים כך [בדף ס"ב], מה שאמרו חכמים לאותו דבר, היינו לאותו דבר ולכיוצא בו, כגון

אצלו הדבר היה פשוט, הוא לא היה צריך לכתוב ייראה לי שזה כך.

יוצא שיש לנו חיזוקים רבים לסברא הזאת, וברצוני לומר בעז"ה חמש הוכחות, שזה רק אתרוג.

הוכחה ראשונה, אי אפשר להגיד שהרמב"ם כתב סתם את המלה 'בלבד', כי הרי בגמרא לא כתובה המלה הזאת. א"כ לשם מה הרמב"ם כתב את זה?

צריכים לדעת, שברמב"ם המלה 'בלבד' כתובה בהרבה מקומות, גם אם לא כתוב בגמרא, ויש מקומות שלא מובן למה הרמב"ם כתב 'בלבד', והמפרשים דנים בכך. רואים שהרמב"ם כותב את המלה 'בלבד' בהרבה מקומות, מוסיף אותה, אבל לא כ"כ מובן מדוע. ולכן צריך להתעמק בדבר בכל מקום ומקום.

אגיד זאת בתורת 'ציונים', מי שירצה יעיין בכך. מקומות שלא ברור למה הוסיף 'בלבד'.

בהלכות יסודי התורה פ"ה הל"ב, 'אבל נתכוין להעבירו על המצוות בלבד'.

וכן בהלכות דעות פ"ה הל"ב, 'אין ראוי לו לאכול – לתלמיד חכם – אלא בסעודה של מצוה בלבד, כגון סעודת אירוסין ונישואין'. לא מובן, למה הרמב"ם צריך לכתוב את המלה 'בלבד'. אבל רואים, שאצל הרמב"ם זאת שיטה. דנים בכך האחרונים, ובודאי שיש בכך איזה לימוד מסוים. כתוב בגמ' 'אלא בסעודה של מצוה', למה אתה מוסיף 'בלבד'?

כמרכן בהל' שבת פרק א' הל"ו, 'אף על פי שאין כוונתו להריגת עוף בלבד, חייב'. זה לגבי דין פסיק רישא, ודבר שאינו מתכוין. וכן שם בפרק י"א הלי"א, 'וכן המפרק ניירות או עורות דבוקין ולא נתכוון לקלקל בלבד, הרי זה תולדות קורע'. וכן בהל' חמץ ומצה פרק ו' הל"א, 'אבל בליל חמשה עשר בלבד, חובה'.

אכילת מצה זה חובה רק בליל ט"ו בלבד. היה צ"ל 'בליל חמשה עשר', מה זה תוספת 'בלבד'?

בספר הרמב"ם והמכילתא דרשב"י ושמציין את כל המקומות הללו, בדף קצ"ז-קצ"ח מסביר, כי יש כאלה האומרים שזה גם ביום, לכן הרמב"ם מדגיש 'בליל חמשה עשר בלבד', אל תחשוב שזה גם ביום. הרמב"ם היה צריך לכתוב מלה מיותרת, בכדי שלא תחשוב שזה לאו דוקא.

וכן שם בפרק חמישי הלכה כ', 'זביום הראשון בלבד שצריך להיות זכרון לחם עוני'. וכן בהלכות חמץ ומצה פרק ששי הלכה ט', 'מצה המשתמרת לענין מצה בלבד הוא שיוצאים בה, על כך דן בשו"ת נודע ביהודה תניינא בסימן ע"ט.

אלו הן רק דוגמאות. בכל אופן, בודאי שהרמב"ם לא הוציא טיפת דיו לחנם, לכתוב את המלה הזאת 'בלבד', בודאי שישנה לכך משמעות. וע"ע בספר באר בשדה ח"ב דף תקמ"ה תקמ"ו.

הוכחה שנייה, הרמב"ם הרי לא העתיק את טעם של הדין, שהאתרוג גדל על כל מים, אז איך אתה יכול להבין מהרמב"ם שאותו הדבר כל הדברים הדומים לו. בשלמא אם הרמב"ם היה כותב את הטעם, למה לאתרוג יש דין ללכת אחרי לקיטה, מפני שהוא גדל על כל מים, ולכן הוא כמו ירקות שהולכים בהם אחרי לקיטה ולא אחרי חנטה, אולי לפי הטעם הייתי טועה. אבל הרמב"ם הרי לא כתב את הטעם, הוא לא העתיק את הטעם המובא בגמ', אלא כתב רק את ההלכה. א"כ איך מי שלומד את הרמב"ם יבין, שהמדובר באתרוג וכל מה שדומה לו? הרמב"ם כתב את הדין באתרוג, ואפילו אם לא היה כותב את המלה 'בלבד', הדין באתרוג הוא כך וכך. אם הייתי כותב טעם, אולי היית אומר לי כי לפי הטעם אתה תבין. זאת הוכחה שנייה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

הוכחה חמישית, כל מה שאנחנו דנים, זה לפי הפירוש ש'אתרוג גדל על כל מים' היינו שהוא גדל לא רק על מי גשמים אלא גם על מים שאובים. אבל למעשה ישנם פירושים אחרים לכך, ואם כן בכלל אין על מה לדבר ולהשוות.

בתוספות ר"י הזקן, זהו רבינו יצחק הזקן, נדפס בגליון הגמרא קידושין שם דף ג', הוא אומר כי יש מפרשים כמו שרש"י אומר כי הכוונה שהוא גדל לא רק על מי גשמים אלא גם על מים שאובים. אבל הוא אומר, כי עיקר הפירוש הוא, 'כל מים שיבואו אליו אין מזיקין אותו כלל'.

מסביר זאת בספר עבודה ברורה על מסכת סוכה [דף ט"ל], משא"כ שאר האילנות, ריבוי המים מזיק להם. באתרוג ישנו משהו מיוחד, שאפילו אם תתן לו הרבה מים, הדבר אינו מזיק לו. זהו הפירוש 'גדל על כל מים', כמה מים שתתן לו, לא יזיק.

א"כ חושבני, אני מניח כך – לא בדקתי זאת, כי זהו דבר המיוחד רק לאתרוג. הוא לא ירקב, אפילו שמרבים לו מים. צריכים לבדוק, אם אותו הדבר גם בתפוזים ואשכוליות ולימונים, שמא הדברים האלה קיימים גם בהם. לא מסתברא.

לפי הפירוש שלהם, וכפי שהר"י הזקן אומר שזהו 'עיקר הפירוש', ממילא נראה שבכלל אין מה לדבר על הלימון.

ישנו פירוש שלישי, הבנתי כי יוצא פירוש חדש, מתוך מה שכתב בעל חסד לאברהם, זהו סבו של החיד"א. ולפי הדברים שלו מובן, למה אומרים הספרים דוקא לגבי האתרוג, שהאדם לא יתגאה באתרוג שלו. אתר"ג זהו ראשי תיבות, א"ל ת'בואני ר'גל ג'אווה. דהיינו, שהאדם לא ישתמש באתרוג בכדי לכבד את עצמו, שהוא כביכול מהדר במצוות. שלא יתרברב בכך. אַל תְּבֹאֲנִי רְגַל גְּאֹוָה, וְיִדְרְשׁוּ אֶל תְּנַדְנִי [תהלים ל"ו, י"ב]. לכאורה, למה דוקא באתרוג אומרים זאת?

אולי על פי שיטת מהר"ל מפראג שהבאנו בשיעור הקודם, זאת לא תהיה הוכחה, כי מהר"ל מפראג סובר שהרמב"ם סמך על כך שתלמד את הגמרא.

הוכחה שלישית, כל הטענה של החזו"א שתפוזי ולימון הם 'משתוין בבנין הפרי, ובקליפתו, ובחילוק חלקיהו, וקרומיהו, ופריין משקה נוזל מופקד בקרום המקיפו'. הם משווים את האתרוג לתפוזי וללימון, בגלל שאצלם באתרוג ישנו מיץ בפנים. אבל להרמב"ם בטח היה אתרוג כמו התימני, דהיינו אתרוג אמיתי, והאתרוג התימני שלנו לא משתווה בכלל עם הלימון. איך יעלה על הדעת להגיד, שהלימון דינו כמו אתרוג? אין מה להשוות. לא קרב זה אל זה. כרחוק מזרח ממערב. אצלם, האתרוג של האשכנזים, שהוא עם פלחים, אז הם אומרים, הנה זה דומה. זה עם הרבה מיץ והקליפה דקה, וזה עם מיץ מועט וקליפה עבה, ישנה כאן איזו השוואה. אבל באתרוג האמיתי, אין את הדברים האלה. א"כ איך סלקא דעתך, שיהיה ללימון אותו דין?

טוב, אולי יהיה נידון, לפי האתרוג שלהם. אבל בסה"כ בודאי שברמב"ם הפשט אינו כך, ובודאי שהרמב"ם לא התכוין לכך.

הוכחה רביעית, כפי שאמרנו בשיעור הקודם, כי הרמב"ם כן הזכיר את הלימונים, בשם מְלוּחִים. הרי בספר ברית עולם טוען, איך אתה מדייק מהרמב"ם שכתב 'בלבד', הרי הרמב"ם לא מזכיר בכל המשנה תורה את הלימונים. אבל כפי שאמרנו, הרמב"ם כן מזכיר את הלימונים, בהלכות דעות, רק ש'לרמב"ם יש שם אחר, 'מלוחים'. הרמב"ם קרא ללימונים בשם מלוחים.

הבאנו לכך שתי הוכחות, ומכיון שכעת כבר הזמן קצר, אשאיר זאת לשיעור הבא. אמרנו שבספר בן סירא המלוחים נקראים לימונים, וגם בכתבים הרפואיים של הרמב"ם, בעניין מקביל להלכה הזאת שבהלכות דעות, היכן שכתוב מלוחים הרמב"ם מדבר על לימונים.

אפשר להבין, בגלל שזה מהודר או לא. אבל בעל חסד לאברהם אומר כך ומובא זאת גם בילקוט ראובני, ובמדבר קדמות להחיד"א, ובספרים נוספים, כל פירות האילן, הן בעלי גאווה. אינם מוציאים פירותיהם, אלא על ידי מים זכרים. חוץ מן האתרוג, והטעם, שהוא המובחר שבפירות שנאכל כולו, ועם כל זה אינו מתגאה כשאר פירות אילנות, וזהו שאמרו גדל על כל מים בין זכרים ובין נקיבות.

כל האילנות, הם גאוותנים. אלו מושגים שאינם מובנים לנו, כנראה מפני שלכל אילן יש את השר שלו שמעליו, המלאך שממונה עליו בשמים, והם מקבלים רק ממים זכרים. משא"כ האתרוג.

מה זה 'מים זכרים' ו'מים נקיבות', מה ההבדל? אנחנו אין לנו הבחנה, אולי במעבדות יידעו מה זה, 'להבדיל בין מים למים'. כתוב כעין זה גם לגבי הטל, כי יש טל של ברכה, ויש טל לא של ברכה. כותב הריטב"א במסכת תענית ודף ג' ד"ה אמרינן, שאנחנו לא מבחינים בכך, לא מבדילים בין זה לזה. בכל אופן, ישנם שני סוגי מים, וכל האילנות מתגדלים רק ממים זכרים. אולם האתרוג, מוכן להתגדל גם עם מים נקיבות, כיון שהוא לא גאוותן.

נמצא, שיש לנו פירוש חדש מה זה גדל על כל מים, כי הכוונה היא גם מים נקיבות. א"כ מסתבר שהדבר הזה ג"כ הוא רק באתרוג ולא בלימון. ויש לי הוכחה לכך. ובל"ג בשיעור נוסף נרחיב עוד בס"ד בביאור העניין.

עכ"פ כל זה הוא חיזוק, שבלימון הולכים אחר חנטה.

שאלה מהקהל: אולי מים זכרים זה מי גשמים, ומים נקיבות זה מים מהברז.

תשובת מרן שליט"א: בזמנם לא היו ברזים. בדורות שעברו, לא היו ברזים כמו שלנו היום בצינורות.

המשך השאלה מהקהל: אבל בארץ תימן לא היו גשמים מרובים, ובכל זאת לא היתה בעיני בגידול האתרוגים.

תשובת מרן שליט"א: צריכים לדעת, כי בתימן, עונת הגשמים היתה לפני חג הסוכות. ויש גם בחורף, ויש שם שתיים או שלוש עונות זריעה בשנה. ועיין שו"ת רביד הזהב סימן ל' ד"ה ואין להקשות. איתמר. האתרוגים בתימן גדלים טוב, מכיון שעונת הגשמים היא בחדשים תמוז ואב. זהו בדיוק הזמן, שהאתרוג יוצא מצויין. האתרוגים בתימן בסוכות היו יותר טובים מן האתרוגים שלנו היום, כי הם מקבלים אפילו מי גשמים הרבה. אבל השאלה ביתר ימות השנה. חוץ מהמי גשמים, גם משקים אותם מן הנחלים וכדומה. אבל ברז, מאן דכר שמיה. בזמנם לא היו ברזים. "בְּרִזָּא" המוזכר בגמרא, זה משהו דומה, נקב בצד החבית.

התייחסות לדברי הטוען כי הלימון מורכב מאתרוג עם ליים, ולא נברא מימות בראשית.

בשיעור הקודם, ידידנו הרב שר שלום יוספי הי"ו קפץ וטען, שהלימון זאת הכלאה, לא היה בכלל לימון בדורות שלהם, וא"כ מה הראיה בכלל. בזמן חז"ל, לא היה בכלל לימון. והמקור שלו הוא מהספר כשרות למעשה, של הרב אליהו פנחסי.

יישר כוחו שהביא לי את הספר הזה לעיני בן, וראיתי כי אכן הדבר כתוב שם כך. במהדורא השלישית זה בדף שמ"ח, ובמהדורא שלפני זה בדף שמ"ג. הוא מביא זאת בתורת טענה, לחזק את דברי מהר"ם סיריליאן, שהזכרנו קודם.

הוא כותב שם כך, יש אומרים שאף לימון דינו כמו אתרוג, וכמ"ש הר"ש סיריליאן ושביעית פ"ט ה"דן היות והוא דומה בהרבה דברים לאתרוג. לכן לימון הוא כמו אתרוג, ללכת גם אחר לקיטה.

ויותר מכך, הלימון הוא הכלאה של אתרוג עם ליים (סוג של פרי הדר).

אולם צריכים לדעת, בדקתי את הנושא הזה, והדבר הזה בא 'מחוץ לבית המדרש'. אלו דעות של מדענים חוקרים, הם אשר החליטו זאת, שהלימון זהו משהו חדש שלא היה בעבר.

שערי יצחק – השיעור השבועי

קובע. אפשר אולי לצרף אותו, בכדי לחזק, אבל אי אפשר לסמוך על כך.

בדקו 41 זנים של הדרים באמצעות סימנים גנטיים, ומחקרם תומך באופן ברור ביותר בהשערת "שלושת האבות". בקיצור, הם החליטו שיש שלשה אבות, ועוד כל מיני דברים. הוא לקח זאת כנראה מספרים שאינם במחנה קדשינו, ראיתי זאת גם בספרים של מזרחיסטיים, כגון בספר הלכה ממקורה [שמיטה, דף 174], הוא ג"כ כותב כך, הלימון הוא הכלאה של אתרוג עם ליים (סוג של פרי הדר). שוב הפעם, זה בא להם מחוץ לבית המדרש. [למעשה אפילו אם הדבר הוא נכון, הרי בודאי ההכלאה נעשתה כבר לפני זמנו של רמב"ם, שהרי הזכירו, ואס"כ הראיה מתוספת תיבת בלבד שכתב הרמב"ם במקומה עומדת].

שאלה מהקהל: מה לגבי ברכת שהחיינו?

תשובת מרן שליט"א: לכאורה זו לא ברכה לבטלה, כי יש שמחה לראות לימון. אך הרי יש לימונים כל השנה.

שאלה מהקהל: התפוז הוא מורכב?

תשובת מרן שליט"א: כנראה כן. תפוז לא מוזכר בספר בן סירא, יכול להיות שהוא מורכב עם חושחש. זה בהחלט יכול להיות. אבל אני מדבר, רק על הלימון. לגבי הטענה על הלימון שהוא מורכב, יש לנו מקור. אבל לגבי תפוז והדברים האחרים, אין לנו מקור. בס' ברכת השיר והשבח לידידנו הר"א לוי שליט"א [דף י"ז] כתב, כי אעפ"י שהתפוז מורכב ביסודו, מ"מ הנהגים לברך על פירות מורכבים, יכולים לברך יכולים לברך על תפוזים חדשים וכו', יעו"ב. וכך אנחנו עושים. מברכים עליהם.

שאלה מהקהל: איך יודעים שזה הלימון שלנו? אולי היה לו לימון אחר?

תשובת מרן שליט"א: כי אתה רואה שהוא קורא לזה 'מלוח', קוראים לזה כך כנראה בגלל שהוא חמוץ. יכול להיות עוד דבר, למה החמוץ נקרא מלוח, כפי שמהרי"ץ זיע"א כותב ובפיטום

אך גם הם בעצמם, מסופקים בדבר. זאת רק 'השערה' שלהם. ממילא, בודאי אי אפשר לבנות על כך.

לנו יש את הספר בן סירא, אשר כותב במפורש, שבגן של נבוכדנצאר היו גם לימונים. אני סומך על הספרים שלנו, טובה ציפרנן של ראשונים מכרסם שלאחרונים. כל ההשערות של המדע, אלו סברות בעלמא, ומחר בטח הם יגידו אחרת. מחר יחקרו עוד ויגידו מסתמא משהו הפוך. אבל בספר בן סירא כתוב במפורש, שבגן של נבוכדנצאר היה לימוניא שעושים מלוחים בל' ישמעאל, ונבוכדנצאר שאל אותי מי נטע אותם, והוא אמר לו 'אדם הראשון לקחו מגן עדן, ולא יצא עד שלקחו משם ברשות הקב"ה. גם לקח עמהם כל מיני בשמים ומיני רפואות וכו'". הנה יש לנו מקור מפורש, שמאז ומעולם, מזמן בריאת העולם היו לימונים. אנשי המדע אומרים כך, לפי הסברות שלהם, ואי אפשר להסתמך עליהם מבחינה הלכתית.

ראיתי זאת בקובץ הליכות שדה [קובץ 146], ההשערה המדעית המקובלת היום היא, שכל מיני הדרים שבידינו, מוצאם משלושה מינים קדומים של הדרים – האתרוג, הפומלו והמנדרינה. הם אומרים, כי בעבר היה רק אתרוג ופומלה ומנדרינה. כל שאר מיני הדרים, נוצרו על ידי הכלאות, טבעיות ברובן, בין שלושת מיני האב. לפי השקפה זו, התפוז הלימון והאשכולית, אינם מינים מקוריים אלא בני כלאים, שנוצרו כנראה באופן טבעי – נוצרו 'כנראה', שוב הפעם זאת השערה, כנראה השקפות, לא דברים שהתבררו היטב – אבל טופחו והוכנסו לגידול ע"י בני האדם, שעמדו על טוב טעמם וסגולותיהם המיוחדות. הם עשו מחקרים, היום יש דנ"א וכדו'.

אבל גם דנ"א, זה לא דבר בטוח. לאו דוקא בנושא הזה, אלא בכל דבר שבודקים, לא מסתמכים על כך בהחלט מבחינה הלכתית, לדוגמא לקבוע ממזרות ח"ו עפ"י בדיקת דנ"א, אם ישנן טענות שהוא לא אבי הילד. הדנ"א לא

הקטורת, עץ חיים דף ע"ז ע"א] לגבי המלים 'ממולח טהור קודש', הוא מביא פירוש כי הכוונה היא 'מתוקן'. הוא מביא סייעתא מפסוק [עזרא ד', י"ד] **כָּל קֶבֶל דֵּי מְלַח הַיְכָלָא**. מהרי"ץ מביא שישנו פירוש כזה. צריך עוד להסביר את העניין. וזה כנראה מתקן את המאכל. הרי הלימון, משפר את הטעם. ואולי לכן נקרא המלח כך, כי הוא מתקן את המאכלים.

למשל, אנשי המדע אומרים, שה'טבאק' זהו דבר שלא היה בעולם. אבל יש לי מקור, שזה כן היה, עוד בתקופת אברהם אבינו ע"ה, כפי שנאמר [בראשית כ"א, ט"ו] **תַּחַת אֶחָד הַשִּׁיחִים**, מצאתי בקובץ כת"י כי 'אחד השיחים' היינו טוטו"ן. כי אף עץ לא רצה לקבל את ישמעאל, רק העץ הזה.

כתוב שם כך, כל האילנות שביער לא רצו לקבל ממנה, חוץ מן השיחים לפי ששרו סמא"ל, שנאמר ותשלך את הילד תחת אחד השיחים, והוא הנקרא בערבי טוטו"ן.

הם טוענים, שזהו דבר חדש, לא יודע מהיכן הם אומרים שהוא בא, אולי מאמריקה. אבל הם בעצמם אומרים, שהם רק 'משערים'. הם אינם יודעים.

לנו יש מקורות מפורשים, אנחנו סומכים על הספרים שלנו, בודאי לגבי כל הדברים הכתובים בצורה מפורשת.

דרך אגב, נראה כי הדבר רמוז במלה 'שיחים', כי היא מתחילה עם שיי"ן, ונגמרת עם מי"ם, זהו ס"מ. הדבר רמוז במלה עצמה. ובאמצע זה יח"י, זהו מלאך המות, הסוגר על האדם מימין ומשמאל, להרוג אותו.

צריך עוד להאריך בעניין זה.

תשובה לשואל בעניין סיום הפטרת חיי שרה לפי מנהגינו.

ברצוני להביא איזה עניין. ידידנו הרב אליהו בן סויד הי"ו כתב לי כמה שאלות, אבל אני רואה שגם היום לא אספיק לענות על כולם, לכן

ממש נקצר ונאמר זאת ב'ראשי פרקים'. אולי נענה על שאלה יותר ישנה שלו.

הוא שאל כך, בהפטרת פרשת חיי שרה יש מסיימים עם הפסוק וגם ישב שלמה וגו'. ולכאורה למנהגינו שבהפטרת וירא מסיימים כל המשך העניין, ולא כהספרדים, מדוע כאן לבלדי לא מסיימים.

כוונתו שהרי בהפטרת פרשת חיי שרה, לגבי הפסוק [מלכים א' א', מ"ז] **וְגַם יָשָׁב שְׁלֹמֹה עַל פְּסָא הַמְּלוּכָה**, מהרי"ץ זיע"א כותב שלא להגיד את הפסוק הזה, אלא מסיימים במלים [מלכים א' א', ל"א] **יְחִי יְאֹדְנֵי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֵלָם**, ומהרי"ץ כותב שזהו 'העיקר'. לא להמשיך הפסוק, וגם ישב שלמה על כסא המלוכה.

השאלה היא, מדוע בהפטרת וירא, אנחנו לא מסיימים במלים זתאמר שלום, אלא גומרים את כל הסיפור, ואילו כאן לא גמרנו את הסיפור. זאת השאלה שלו.

שאלה מהקהל: לכאורה בגלל שזה כתוב הרבה פסוקים אחרים, משא"כ ההמשך של זתאמר שלום.

תשובת מרן שליט"א: בכל זאת. הרי יש הפטרות גם אצלנו שמוסיפים אעפ"י שזה לא סמוך, כי יש צורך לסיים בדבר טוב וגו'. גם כאן, עניין המלכת שלמה, לא ברור מה עלה בסוף העניין, אז תגיד עוד פסוק, וזהו.

יש להאריך על כך, כנראה ישנו עניין לגמור במלים יחי המלך דוד לעולם. ברם חושבני כי אולי התשובה לכך היא פשוטה, אכן כאן בהפטרת חיי שרה לא גמרנו את הסיפור, אבל ישנן הפטרות אח"כ שכן גומרים את זה. בהפטרת מקץ, מסיימים בפסוק [מלכים א' ד', א'] **וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל**. דהיינו, כשנגיע להפטרת מקץ, יהיה לנו שם את גמר הסיפור. וכן בהפטרת ויחי, מסיימים בפסוק [מלכים א' ב', י"ב] **וְשְׁלֹמֹה יָשָׁב עַל פְּסָא דָּוִד אָבִיו וַתִּבֶּן מְלִכְתּוֹ מְאֹד**. א"כ, יש לנו את ההשלמה הזאת. ובנפלאות מתורתך הרחבתי בס"ד.

שערי יצחק – השיעור השבועי

אבל איך יתמודדו עם הבעיה העיקרית – כפי שתהה מרן: "בסופו של דבר כשילמדו גמרא ומדרשים, אם לא ידעו את שורש הדברים, אז לא יבינו על מה חז"ל מדברים?" הרי טעננו, כי אם הם לא לומדים נביאים, הרי הרבה דברים בגמ' ובמדרשים זה על הנביאים, א"כ איך יבינו את הדברים האלה? מי שלא למד את הבסיס והיסוד שבנביא?

הוא עונה על כך בזה"ל, שאלה זו – היא בעצם גם התשובה!

היות שהמשכילים סילפו והוציאו דברים מהקשרם, הרי שהפתרון המתבקש הוא דווקא ללמוד את מאורעות הנ"ך, בצמוד לדברי חז"ל הקדושים בש"ס. לכן, כשעסקו בלימוד הגמרא והגיעו לפסוק בנ"ך, זו היתה ההזדמנות ללמוד מתוך הספר את כל הפרשה הספציפית, לא רק את הפסוק המצוטט בגמרא, אלא את אותה פרשה כולה מלפניה ומאחריה. וכך הנחילו את ידיעת הנ"ך מתוך ההשקפה האמיתית והטהורה, אמונים על ביאורי רז"ל.

הוא מחדש לנו כי כך החסידים עושים, כאשר הם מגיעים בגמרא לנושא מסוים, הרי הם לא יודעים אותו מתוך הנביא, א"כ כעת הם לומדים את הנושא הזה, על פי ביאורי חז"ל. יפה מאד.

לבד מזאת, מלמדי דרדקי בן קובעים שיעור קבוע עם הילדים בנ"ך כסדרו, תוך ביאור כל הענינים עם דברי רז"ל בגמרא ובמדרשים באותו ענין.

באותו השיעור אמרתי – לפי דבריו – איזה דבר קצת חריפים.

הוא כתב לי כך, ועוד זאת אעיר: מרן שליט"א אומר "ולהיזהר ממושגים מעוותים, כגון ששמעתי שקשה להם להגיד לילדיהם שמשא רבינו הרבה יותר גדול מהאדמו"ר שלהם. לכל דבר יש גבול". עכ"ל.

השלמה בעניין החסידים אשר ממעטים בלימוד נ"ך. בכל אופן לגבי הנושא הזה של ההפטרה, דיברנו על כך בשיעור מוצש"ק וירא, שאל אז בני הרב שאול הי"ו לגבי החסידים, שאינם לומדים נביאים. חסידי גור. ענינו על כך ובדף 15, ואמרנו שצריך לבדוק את הדבר.

קיבלתי על כך שני מכתבים. כנראה הדבר קצת הפריע לחסידים, שאמרנו את העניין הזה, והם רצו להעמיד את הדברים על דיוקם. אני שמח שהם התייחסו לכך, כי אה"נ כתבתי שצריך לבדוק זאת, כיון שאינני יודע בדיוק בצורה ברורה. אז בודאי הם, שנמצאים בתוך העניינים האלה, יודעים דברים יותר מדוייקים. יישר כוחם.

המכתב האחד, הוא מהרב מנחם מנדל גפנר הי"ו, אשר כתב לי בזה"ל, לגבי דבריו החריפים של מרן שליט"א על האשכנזים, כדלהלן: "האמת היא שכל העניין של לימוד תנ"ך ודקדוק אצל האשכנזים, בגלל ההשכלה, זה נהיה מוקצה, הרחיקו את זה, כי הדבר גרם אצלם הרבה קלקול. אבל בדרך כלל, אינני חושב. בסופו של דבר כשילמדו גמרא ומדרשים, אם לא ידעו את שורש הדברים אז לא יבינו על מה חז"ל מדברים". עכ"ל.

מתוך היכרות קרובה למדי עם עדה זו, כך הם פני הדברים:

אכן נמנעו מלימוד סדיר בגלל ההשכלה, כדברי מרן שליט"א. כידוע, וכפי שמציין קמעא מרן, המשכילים בראשית דרכם היו כלפי חוץ כיראים ושלמים עם כל הלבוש וכו', ואת דרכיהם הנלוזות הטמיעו ע"י לימוד התנ"ך עצמו, בנתינת משמעות מסולפת לדברים הי"ו. זה התחיל עם חומשים עם פירוש מראש המשכלים מנדלסון, והתמקדו בעיקר בנביאים, ב'מחקרים' וכיו"ב על המאורעות, שהוצגו שלא כפי הנדרש לנביאים קדושי עליון, שאין בנו השגה במעשיהם.

הנני מתאר לעצמי שמרן אמר זאת רק דרך הלצה בצורה קיצונית מעט, אני אני מכיר מציאות כזאת ולא מעין זאת בסביבתי החסידית.

אשרינו מה טוב חלקנו. הדבר אכן נכון, אבל לא התכוונתי בתורת הלצה, כי הדבר קיים בחסידות מסוימת – לא אגיד את שמה. שמעתי על זאת, כי מישהו פחד שאם יגידו לילד שלו שמשך רבינו ע"ה הוא יותר מהאדמו"ר, אזי כבר ירדה דרגת האדמו"ר בעיניו. שמעתי זאת במו אזני, זאת לא הלצה, אבל ב"ה כפי שאני מבין זהו מיעוט, אולי משפחה מסוימת, או ילד מסויים, אולי אותו חסיד קצת טעה, אפשר ללמד זכות.

בכל אופן, הדבר מקובל עלי, ואני שמח שב"ה התלבן העניין. האמת היא, כי לא חשבתי שהדבר נפוץ אצל כל החסידים, זולת מיעוטא דמיעוטא, רק לגבי העניין של הנ"ך.

הרב מנחם מנדל גפנר, הוסיף לי דבר מעניין במכתב נוסף, ואם כבר באתי בדברים, אציין גם סיפור.

עובדא ידענא במו"ר האדמו"ר מויזניץ זצ"ל בעל ה"ישועות משה" (אביו של האדמו"ר הנוכחי. נלב"ע בשנת תשע"ב), שבחן קבוצה מתלמידי ישיבתו על מסכת נדרים. הוא עבר עמם כדרכו דף אחר דף ולא הניח פינה וזווית, וכשהגיע לגמרא המצטטת פסוק מהנביא, שאל את אחד הבחורים אודות הפסוקים דשם, על מה נסבו הדברים וכו'. הצטדק הבחור שהר"ן מסביר רק פסוק זה, ולא בדק את כל העניין מתוך המקור.

אמר לו האדמו"ר: "אכן את זה רציתי לבדוק. רציתי ללמדכם, שכשהגמרא מבארת פסוק מהנ"ך, יש ללמדו מתוך המקור עם כל היסודיות, כדי לידע גם את הנ"ך על פְּריו!"

ואילו לגיבוי הפרופסורים המגולחים ש'חוקרים' את 'סיפורי הנביאים', התייחס כראוי להם: פעם הגיע אליו אחד כזה, והציג

את עצמו בתור 'דוקטור לנ"ך', סנט בו האדמו"ר בחריפות ונענה קצרות: "לא ידעתי שהנ"ך חולה, שהוא זקוק לדוקטור..."

לצערינו, כאשר ישנו תואר 'דוקטור' או 'פרופסור', אלה שהגיעו לדברים האלה, הדבר ברור שהם מ'קטני אמנה'. הם חייבים שיהיו להם עוד כמה חסרונות, פקפוקים וכו', גם אם הם שומרי תורה ומצוות, יש להם דעות והשקפות שאינן נכונות. לצערינו, כל הגישה שלהם היא פסולה.

בזמנו, כאשר התחיל בגרמניה התואר המשולב 'הרב ד"ר' – גם היום ישנו מושג כזה, 'הרב ד"ר', 'הרב פרופסור' – אמר אחד מן הגדולים, 'מאז שיש לנו את התארים האלה, יש ליהדות כאב בטן' ועיין שיעור מוצש"ק ויקרא התשע"ג. 'הרב דוקטור', זה כאב בטן. זה מפני שאצל האשכנזים עד השנים האחרונות לא היו אומרים רופא אלא ד"ר, ויש זה שימש רק לרופא.

אני הייתי אומר, לא כאב בטן, אלא כאב ראש... יש לנו כאב ראש מכך. נגרמו עיוותים ושיבושים במחשבה, בהשקפה. דברים התלויים ב'ראש'. בשכל.

עד כאן, דיברנו לפי דברי הרב גפנר הי"ו. גם ברוך יהיה.

מצד שני, ישנו מישהו המאשר את הדברים שאמרנו, שמו הרב צבי צין הי"ו. זה בזכות נכדי ה"ה פינחס הי"ו, בנו של הרה"ג משה שליט"א, אשר הראה לי זאת לפני שבוע. הרב צין הי"ו, הוא מלמד שלו בתלמוד תורה 'שער התורה' כאן בבני ברק, והוא כתב לי כך, לכבוד הרה"צ פאר מקדושים רב דקהילת תימן בארה"ק ובעולם כולו, מרביץ תורה וחסד, הרה"צ ר' יצחק רצאבי שליט"א. אחדשה"ט.

לא אאריך בכתובה, אבל אודות שאלת הרב בעניין לימוד נ"ך אצל קהילות החסידים, אפשר לומר שביסוד, כל כל קהילות החסידים מיעטו בעניין לימוד הנביא.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ממנו, התחיל לבוא לשיעור עם ספר תנ"ך ובו סימניות לפסוקים שבאותו דף, והיה קורא אותם מתוכו ע"כ.

מה שנשאר לברר כעת, זהו בקשר ללימונים, אם מישהו יכול לברר את מה שאמרנו לגבי הלימון, והתפוז והאשכוליות.

ראשית, האם יכול להיות שהלימון יגדל פירות טובים, בלי מקור מים. ישנם כאלה שטענו כך בסוף השיעור הקודם. וישנם כאלה שטענו, כי אצלם אם לא משקים את הלימון מים, אזי הוא יבש. וכפי שאמרנו, כנראה ישנו בסביבה איזה מקור מים, אשר השרשים מגיעים אליו. אולי הוא לא ממש קרוב, לכן הם חושבים שהוא לא גדל על כל מים, אבל בעצם הוא כן גדל על מים. בעה"ב לא משקה אותו באופן מיוחד, אבל העץ לבדו מצא איזה מקור מים בסביבה, אפילו ביוב, והוא שותה ממנו.

דבר שני, האם נכון שכאשר משקים אותם הרבה מים, הדבר אינו מזיק להם? מי שידע ויאיר את עינינו בנושאים האלה, ברוך יהיה.

בזכות השיעור כאן, הרבה דברים מתבררים ומתלבנים, זכות הרבים. השם ברוך הוא יזכנו גם הלאה, להגדיל תורה ולהאדירה. אכי"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך.
השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

פרטים בטלפון: 050-4140741

סיפר לי הרה"ח יו"ט קרסיאנסקי שהיה חידון תנ"ך ובא לאדמו"ר מלעלוב ר' משה מרדכי, ואמר לו תשקיע בגמרא ולא בנ"ך. כן יש תשובה מהג"ר חיים קניבסקי שליט"א שאמר לשואל שיאריך בגמרא ולא בנ"ך. אל תתעסק בעיקר רק עם נ"ך. טוב, זהו מה שחז"ל אומרים וברכות דף כ"ח ע"ב, מנעו בניכם מן ההגיון.

אבל בנ"ך, אברכים לומדים. יש שיעור. כעת תשמעו טוב. בגור, לא לומדים כמעט, ולכן לומדים בת"ת החסידים וכן האחרים, יהושע שופטים שמואל, ולא יותר. הגיעו רק עד לספר שמואל, עצרו שם.

בבעלז, פעם עד הרבי של היום, לא למדו כלל. בחו"ל ג"כ לא למדו. היום עקב דרישת משרד החינוך יותר לומדים. אז 'משרד החינוך' דואג שיכניסו נביאים, אבל מי יודע מה כוונתם?

וכמובן שבתמימן הקפידו ללמוד ושינון נביא. ובספרד לא היה קפידא, אבל למדו. כמו"כ בירושלם יותר למדו.

אז הנה יש לנו עד ממהר. אי אפשר להגיד שהדברים אינם נכונים, כי הרי בבלז לא למדו, ובגור ממעטים, ויש כאלה רק עד שמואל. ומה עם מלכים, ישעיה, ירמיה, יחזקאל, תרי עשר? וכבר אינני מדבר על דניאל, ונחמיה, שעדיין לא התקרבו לשם בכלל. א"כ יוצא, כי ישנם כאלה וישנם כאלה. אשריהם ישראל. אבל בסך הכל, כולם כוונתם לשם שמים.

אני מברך ומודה לאלו שכתבו את המכתבים, והאירו את עינינו, בכדי שהנושא הזה ילובן כמו שצריך. ויש עוד בהמשך.

והוסיף כאן ידידנו הרב איתמר חיים כהן שליט"א, שמעתי מפי יהודה בן יחיא רצאבי, מוצאם מתימן ממקום על"יד צנעא הנקרא סעואן, וגר בתל אביב ברחוב אוליפנט, שהוא היה משתתף בשיעור דף היומי, כנראה אצל חסידי גור. והרבה פעמים היה הרב טועה בקריאת פסוקים, והוא מתקנו. כיון שלא היה נוח לאותו רב שאיש פשוט בקי בתנ"ך יותר